

Alina CHIRTES PELEA

ASPECTE CULTURALE ÎN TRADUCEREA BASMULUI:

română <=> franceză

Coordonatori științifici: Prof. Univ. Dr. Rodica Pop, Universitatea Babeș-Bolyai
Prof. Univ. Dr. Michel Ballard, Université d'Artois

(rezumat)

Cuvinte-cheie: basm, traducere, asimetrie, cultură, sociologia traducerii

Plasată în cadrul unei „abordări științifice și realiste a traducerii, autonomă, dar în același timp în strânsă legătură cu disciplinele care privesc traducerea sau care pot să-i clarifice modul de funcționare”¹, cercetarea noastră analizează cazul basmelor, în măsură să ilustreze impactul unui aspect contextual particular – raportul dintre cultura sursă și cultura țintă – asupra produsului traducerii, înțeles nu doar ca text propriu-zis, ci și ca obiect, carte care ajunge în mâinile cititorului: cu sau fără ilustrații, cu sau fără paratexte, în format mic sau mare, în ediție de lux sau de buzunar, etc. Genul basmelor este atât de bogat încât se pretează la abordări din cele mai diverse.

Întrebarea la care ne-am propus să răspundem este următoarea: cum se manifestă asimetria raporturilor dintre cele două culturi la nivelul traducerilor într-un sens sau în altul?

Prin asimetrie² înțelegem aici tipul de legătură care unește o literatură/cultură „mare”, *i.e.* din centrul canonului internațional, sursă universală de mari modele și o literatură/cultură „mică”, *i.e.* relativ nouă, ce dispune de o limbă cu relativ puțini locutori și este puțin reprezentată la nivel mondial (în original sau în traducere).

Având în vedere distanța dintre cele două limbi-culturi considerate aici – franceză și română – această cercetare stă sub semnul unei asimetrii globale: la nivelul relațiilor culturale, literare în particular, al specificităților genului, al abordării editoriale și, în sfârșit, al strategiilor de traducere și al impactului acestora.

¹ Michel Ballard, « La traductologie, science d'observation », in Michel Ballard (éd.), *Qu'est-ce que la traductologie ?*, Arras, Artois Presses Université, 2006, p. 180.

² Termenul « asymétrie » este utilizat cu același sens de către Yves Gambier în „Entre littérature populaire et belles-lettres : asymétrie des rapports franco-finlandais (1951-2000)”, in Gisèle Sapiro (dir.), *Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*, Paris, CNRS Éditions, 2008, pp. 333-346.

După cum s-a arătat adesea, această situație influențează modul de a traduce pentru că traducerea este un act social, cu implicații instituționale; ea este rezultatul muncii unui om cu toate instabilitățile pe care aceasta le implică și, în sfârșit, este un text și o carte care vizează categorii de cititori mai mult sau mai puțin clar definite, dar care au cu siguranță în comun lipsa accesului la original și recurgerea la o „ogindă” (uneori deformantă) întinsă culturii sursă.

Pentru a aprofunda aceste constatări generale, ne-a interesat să vedem cum anume se concretizează aceste aspecte în opțiunile traducătorilor și editorilor. Diversitatea situațiilor posibile în realitate fiind aproape infinită, orice demers care își propune să ofere un răspuns trebuie să-și limiteze cadrul. De aceea ne limităm aici la un singur gen literar, la o singură pereche de limbi și, prin forța lucrurilor (nu există traducere directă de povești publicată în volum înainte de anul 1894 pentru această pereche de limbi), la un interval de o sută cincisprezece ani (1894-2009). În plus, pentru a evita ca analiza noastră să se disperseze în prea multe direcții, am articulat această cercetare în jurul prezenței Străinului în textul tradus.

Întrebarea centrală pe care ne-o punem este așadar următoarea: cum se manifestă asimetria raporturilor dintre cele două culturi la nivelul producției și al încadrării editoriale a basmelor traduse și la nivelul tratării referințelor culturale și a elementelor stilistice în traducere?

Opțiunea noastră de a analiza acest gen și această pereche de limbi se datorează unui număr de cel puțin cinci particularități concrete ale basmului tradus, deosebit de interesante pentru cercetarea traductologică: funcția complexă a basmului în culturile de origine considerate (memorie colectivă și mijloc de cunoaștere a propriei culturi și limbi materne); rolul diferit pe care basmul, odată tradus, trebuie să-l îndeplinească (sursă de informație asupra Celuilalt și/sau povestire amuzantă și mai ales educativă pentru copii); numărul semnificativ de referințe culturale, care reprezintă atâtea dificultăți de depășit; specificitățile stilistice și morfologice ale genului în cele două culturi (nouă sursă de asimetrie); și pozițiile în mod clar diferite pe care acestea din urmă le ocupă în cadrul literaturii mondiale.

Suntem de părere că basmele oferă o ocazie privilegiată de a se plasa, atât ca traductolog, „la răscrucea unor paradigme: aceea a opoziției între ceea ce este universal și ceea ce este specific, aceea a relației limbii cu lumea, și bineînțeles aceea a transpunerii (și

deci a traducerii) specificului”.³ Cu atât mai mult cu cât, în cazul de față, este deosebit de adevărat că „nu este necesar ca traducerea să se prezinte sub forma unui original”⁴ (acesta este, de pildă, cazul edițiilor erudite). Mai exact, opțiunile traducătorilor ar trebui să indice foarte clar scopul (*i.e.* funcția și publicul) textului în limba țintă.

Corpusul selectat este analizat dintr-o perspectivă socioculturală fiindcă astfel consecințele asimetriei – care se definește înainte de toate la nivelul raporturilor dintre cele două societăți și cele două culturi, ceea ce are consecințe asupra particularităților genului – pot fi puse mai clar în evidență.

Adoptând o abordare comparatistă care pune în oglindă cele două sensuri ale traducerii din cadrul unei perechi de limbi, am dorit să accentuăm importanța raporturilor dintre culturi în ceea ce privește deciziile traducătorilor și editorilor. Traducerea este văzută aici ca și fapt social al culturilor sursă și țintă, fapt social a cărui existență și formă sunt determinate în mare măsură de factori obiectivi și subiectivi (simbolici, ideologici și alții) ce țin de contactele între respectivele limbi-culturi.

Iar atâta timp cât traducerea se află chiar în centrul schimburilor, aceasta trebuie să fie prima vizată (chiar influențată) de aceste raporturi.

*

Lucrarea este structurată în cinci capitole care merg dinspre general înspre particular și care propun abordări complementare ale subiectului tratat. Dorim astfel să ne situăm în cadrul unei traductologii realiste care percepe obiectul său de studiu ca pe un punct de întâlnire al unei multitudini de factori de naturi diferite.

Astfel, *primul capitol* ține cont de mai multe abordări sociologice care ne-au inspirat în formularea întrebării noastre centrale și care ne-au furnizat repere esențiale pentru definirea direcțiilor generale ale studiului de față. Departate de a se exclude, reflecțiile teoretice reținute se dovedesc a fi complementare; acestea propun principii și concepte diferite, au finalități uneori divergente, însă toate acestea nu fac decât să scoată în evidență și mai clar realitatea complexă a traducerii și implicit, limitele inerente oricărei cercetări. Este vorba, în

³ Michel Ballard, „Les stratégies de traduction des désignateurs de référents culturels”, Michel Ballard (éd.), *La Traduction, contact de langues et de cultures (I)*, Arras, Artois Presses Université, 2005, p. 125. Traducerea noastră.

⁴ *Ibid.*, p. 148.

special, despre teoria polisistemelor a lui Itamar Evan-Yohar, despre normele lui Gideon Toury, despre abordarea „patronajului” a lui André Lefevere, despre teoria bunurilor culturale a lui Pierre Bourdieu și despre teoria receptării a lui Hans Robert Jauss.

Acest capitol prezintă bazele teoretice de la care am împrumutat principii, metode, instrumente conceptuale și terminologice. Chiar dacă analiza de detaliu pe care o efectuăm în al cincilea capitol este un studiu de traductologie descriptivă, căci aceasta se concentrează asupra nivelului textual al tratării referințelor culturale, acest demers se înscrie definim într-un cadru general care trebuie definit. Un astfel de cadru îl oferă sociologia traducerii, parte integrantă a studiilor descriptive (*Descriptive Translation Studies*) al căror scop ar fi să explice de ce există și cum se prezintă traducerile.

Complementaritatea teoriilor prezentate decurge în primul rând din faptul că aspectele centrale diferă de la un caz la altul: relațiile din interiorul polisistemelor și dintre polisisteme, cu lupta pentru poziția centrală ca și motor principal; normele, textuale și nu numai, care determină munca traducătorului și poziția produsului său în polisistem; agenții și factorii care „manipulează” textul în funcție de interesele lor și în sfârșit, capitalurile culturale cu puterea lor simbolică și tot ceea ce implică aceasta în materie de producție și/sau transfer de texte.

Această complementaritate reiese și din punctele de vedere și din instrumentele diferite pe care le utilizează principalii teoreticieni, aceștia venind din orizonturi diferite: Itamar Evan-Yohar este specialist în studii culturale; Gideon Toury este traductolog; André Lefevere este un literat și un traducător care privește traducerea ca pe o rescriere supusă constrângerilor mai mult sau mai puțin explicite; Pierre Bourdieu este sociolog și propune o abordare care se poate aplica și traducerii.

După această trecere în revistă prin excelență teoretică, al *doilea capitol* vine să furnizeze reperele necesare înțelegerii contextului general în care se înscrie acest corpus. Mai exact, aici trasăm în linii mari dezvoltarea celor două limbi și literaturi și punem în evidență prima componentă a unei asimetrii cu incidență directă asupra locului traducerii în culturile respective și implicit, asupra deciziilor traducătorilor.

Periodizarea pe care o propunem ține cont de toate momentele cheie din punct de vedere al relațiilor dintre cele două spații studiate aici, francez și român, dar nu are nicio pretenție de exhaustivitate, pentru că aceasta ar însemna depășirea scopului acestei cercetări.

Punem așadar în evidență doar câteva mari intervale istorice delimitate prin repere legate cu precădere de istoria României pentru că aici intervin evenimentele sau circumstanțele care împiedică existența raporturilor „simetrice” dintre cele două culturi și care marchează uneori rupturi/reluări subite.

Totuși, nu este vorba aici de un caz extrem, de diferențe fundamentale între mentalități și spații geografice, cu toate obstacolele pe care aceasta le-ar implica pe planul cunoașterii reciproce. Acesta este de altfel motivul pentru care am ales să vorbim despre asimetrie, termen care presupune totuși un punct comun de referință. Situația este de altfel mai interesantă, raporturile stabilite fiind mai subtile.

Această vedere de ansamblu asupra relațiilor între cele două culturi ne permite să nuanțăm conceptul de asimetrie și demonstrează cât de util este pentru traductolog să integreze orice analiză de text într-o perspectivă istorică mai vastă. Aceasta din urmă poate clarifica natura normelor (și chiar a constrângerilor) care justifică opțiunile traducătorilor individuali. Chiar dacă, în linii mari, asimetria care guvernează raporturile dintre cele două spații considerate este vizibilă „cu ochiul liber”, o privire în detaliu pune în evidență existența unor grade de intensitate diferite, strâns legate de circumstanțe sociale și politice care își pun amprenta pe statutul traducerii în general, dar și pe strategiile de traducere.

Ceea ce trebuie reținut din acest excurs istoric este că relațiile culturale dintre cele două spații s-au derulat fără fracturi totale, uneori în ciuda interdicțiilor oficiale, de-a lungul ultimilor trei sute de ani, traducerile fiind când una din consecințele lor directe sau indirecte, când un motor în procesul de deschidere și de dezvoltare. Se constată de asemenea o anumită constanță în aceste raporturi. Separate prin situația geografică și respectiv prin evoluția istorică, spațiul român și spațiul francez au ocupat și ocupă poziții net diferite la nivel european și mondial, ceea ce justifică abordarea noastră în termeni de „centru” și „periferie”. Au existat desigur fluctuații de intensitate, dar ele nu au pus în cauză o situație de fapt: Franța și francezul s-au bucurat de prestigiu în regiunea Carpaților de-a lungul întregului interval, în timp ce spațiul cultural român a rămas mereu puțin cunoscut, chiar exotic, cititorilor din Hexagon.

Iată deci premisele unei asimetrii constante, dar aceasta nu este doar permanentă, este de asemenea multiplă, fiindcă atinge, după cum am arătat-o deja, sferele cele mai diverse, dintre care și cele care ne interesează îndeaproape.

Uneori se vorbește de relații „privilegiate” între cele două culturi, dar sensul acestui calificativ trebuie bine definit. Dacă există într-adevăr un „privilegiu”, este vorba fără îndoială de perspectiva română asupra situației, căci în acest spațiu se atribuie o poziție deosebită limbii și culturii franceze. Totuși, prin promovarea propriilor sale valori Franța nu se adresează României ca și destinatar favorizat. Deși înrudită prin originea sa latină, aceasta rămâne de-a lungul întregii perioade considerate, doar una din numeroasele țări francofone vizate de popularizarea culturii franceze. Un motiv în plus de a vorbi de un „schimb inegal” în materie de traduceri.

Asimetria dintre cele două culturi se regăsește și în cel de-al *treilea capitol*. Pornind de la căutarea unei definiții a genului, acesta scoate în evidență punctele de convergență și mai ales, de divergență dintre basmele române și cele franceze și stabilește corpusul în baza criteriilor generice și traductologice. Tot aici abordăm chestiunea textelor sursă – articulată în jurul poziției autorilor de basme în culturile lor de origine și în literatura mondială, precum și în jurul prezenței și a vizibilității lor în cultura țintă – și chestiunea cititorului, majoră pentru studiul nostru de caz, și a orizontului de așteptare, care dobândește nuanțe particulare atunci când este vorba despre basme, în special traduse. Diferențele constatate între categoriile de cititori și constrângerile (din punctul de vedere al traducătorului) aferente arată că analizarea abstractă a soluțiilor de traducere fără a reflecta la resorturile care le-au determinat ar putea determina judecăți de valoare nefondate și scoate în evidență o diversitate de abordări cu totul imposibil de explicat.

Capitolul al treilea stabilește deci limitele și conținutul corpusului nostru în funcție de definiția de gen a basmelor și a tipurilor diferite de transferuri interlinguale, *i.e.* traducere directă, traducere indirectă și adaptare. Tot aici, justificăm deopotrivă alegerea de a ne opri doar asupra traducerilor directe apărute în volume de autor sau în culegeri de basme aparținând aceleiași culturi sursă; am considerat că luarea în calcul a altor situații de traducere sau de editare ar fi dus la creșterea numărului inițial de variabile și ar fi putut, în consecință, să îngreuneze interpretarea rezultatelor, în ceea ce privește tratarea referințelor culturale.

Al *patrulea capitol* abordează traducerea dacă nu în calitatea sa de produs ce face obiectul vânzării, cel puțin în calitate de produs ce face obiectul unei oferte și al unei cereri.

Ținem cont aici de aspecte legate de agenții implicați în proces – editorii, autorii paratextelor, traducătorii – de retraduceri și de reeditări și astfel completăm excursul istoric de la începutul demersului nostru. Ne aflăm astfel între sociologia externă a traducerii și studiul propriu-zis traductologic al corpusului. Din diversitatea de paratexte, ne vom opri asupra celor pe care le considerăm reprezentative pentru un corpus de traduceri ale genului (colecții, nume de autori, titluri de volume și de basme, prefețe și note).

Fără a proceda la ceea ce ar constitui o descriere detaliată a strategiilor de editare, ne vom situa mai degrabă în perspectiva „consumatorului”, al cărui acces la Străin este favorizată sau împiedicată de prezența notelor și a paratextelor, și din perspectiva traductologului care încearcă să își studieze corpusul din perspectiva contextului cel mai apropiat traducerii – cartea în sine – și a *habitusui*-ul traducătorilor. Prin includerea în peisaj a adaptărilor și a traducerilor indirecte care nu sunt abordate în studiul de caz, dar a căror volum este un indicator al atitudinilor traductive în general, acest capitol își propune de asemenea să întocmească un tablou realist în ceea ce privește transferurile de basme între cele două spații culturale.

Trecerea în revistă a corpusului constituit pune în evidență decalaje la mai multe niveluri: numărul, statutul social și motivația autorilor, particularitățile basmelor în cele două culturi, numărul de traduceri și reeditări ale basmelor aceluiași autor, epoca primelor traduceri, orizonturile de așteptare ale cititorilor. Trebuie subliniat că retraducerile sunt mai puțin frecvente pentru autorii români, iar reeditările sunt cu atât mai puțin numeroase. Această discrepanță este fără îndoială accentuată de versiunile în română ale lui Perrault. Situația acestuia este cu totul disproporționată prin comparație cu toți ceilalți autori. Este vorba fără îndoială de una din consecințele poziției pe care acest autor o ocupă în literatura mondială.

Odată cu al *cincilea capitol* ajungem la punctul central al cercetării noastre. Până aici am creionat fundalul pe care vom proiecta deciziile concrete ale traducătorilor în ceea ce privește transferul referințelor culturale. Omiterea acestei analize textuale ar însemna limitarea la nivelul unei sociologii superficiale, deci devierea de la obiectivele traductologiei în general și ale „teoretizării realiste” concepute de Michel Ballard.

Pentru a răspunde la întrebarea centrală a cercetării noastre, analizăm două tipuri de elemente considerate aici ca fiind unități de traducere: punctuale (referințe culturale) și

stilistice. După părerea noastră, acestea sunt cele mai susceptibile de a coate în evidență, a sugera sau a ascunde Străinul: primele pentru că sunt referința directă a unei alte realități, uneori fără echivalent „perfect” în cultura țintă, ultimele, fiindcă, mai ales în cazul basmelor, modalitățile de a povesti contează mai mult decât narațiunea, care este uneori banală și în plus, disponibilă în versiunile locale/naționale, lucru care ar putea bloca însăși inițiativa de traducere.

Această analiză este centrală pentru abordarea noastră pentru că ne permite să observăm diferențele în ceea ce privește strategiile de traducere între cele două sensuri ale traducerii. Chiar dacă este evident că toate textele din corpusul nostru păstrează o urmă, chiar și discretă, a Străinului, este totuși interesant și revelator să măsurăm ponderea acestuia în ansamblul textelor, aceasta cu atât mai mult cu cât am adoptat o perspectivă comparativă. În al doilea rând, în acest mod, putem pune în evidență legătura dintre eventualele divergențe și factorii extratextuali (din care, printre cei mai puternici, alegerea unei anumite tranșe de vârstă ca și public țintă).

Analiza în trei timpi a corpusului este articulată în jurul prezenței Străinului în textele traduse. Mai întâi, pentru a avea o impresie de ansamblu mai mult sau mai puțin „inocentă”, am citit basmele traduse notând ceea ce ar putea trimite un cititor atent la un spațiu străin indefinit sau, în mod specific, la spațiul străin sursă, continuând printr-o confruntare cu originalele și o sintetizare a observațiilor,

Regularitățile observate ne-au permis să evidențiem evoluția diacronică și diferențele dintre traducerea din română în franceză și cea din franceză în română în scopul obținerii unei imagini de ansamblu realiste. Atâta timp cât nu există traducere total omogenă, traductologul nu poate decât să repereze tendințele și astfel să constate normele generale.

Acest studiu pe corpus oferă două tendințe generale: basmele române traduse în franceză pun mai mult tare accentul pe elementul străin, în timp ce în basmele franceze traduse în română, acesta este mai puțin vizibil, în parte datorită strategiilor de aclimatizare („în parte” pentru că nu trebuie totuși să subestimăm partea de specificități a textelor-sursă). Ceea ce este cel mai interesant este că această situație nu este doar rodul opțiunilor traductive. După cum o arată cazul poreclelor, o aceeași strategie are un impact diferit de la o limbă țintă la alta. Astfel, traducerea (cvasi)literală va fi sinonimul unei ștergeri a străinătății pentru basmele franceze (mai ales cele de Perrault) și o altă față a Străinului în cazul

basmelor române traduse (strategiile adoptate pentru alte referințe culturale și bineînțeles prezentare editorială vin să accentueze această prezență). Dată fiind existența unor soluții consacrate în traducerea română, acestea nu mai denotă Străinul. În franceză, straniețea nu este decât umbra Străinului care se face simțit în ansamblul textelor traduse.

Considerăm că este posibil să începem să explicăm divergențele constatate în ceea ce privește strategiile de traducere pornind de la tranșele de vârstă vizate de către traducători: adulți cu un viu interes pentru elementul străin în cazul traducerilor în franceză (tirajele și/sau paratextele erudite fac dovada), copii sau, cel mult, public general în cazul traducerilor în română (tirajele și apartenența la colecții specializate în literatura pentru copii). Implicațiile sunt complexe. În primul caz, traducătorul mizează pe un cititor de nișă și implicit, mai deschis și mai motivat de originea străină a textelor decât de istorie, în timp ce în al doilea caz, el trebuie să se facă înțeles (și acceptat, deci „cumpărat”) de un număr cât mai mare de persoane, inclusiv de cei mici, acești cititori de prim grad pentru care narațiunea este mai importantă decât orice.

Dar mai există un aspect care explică situația constatată: naționalitatea traducătorilor. Oricare ar fi aceasta, limba maternă este de neînlocuit și nu există un loc mai bun pentru a-ți manifesta prejudecățile inconștiente ca în traducere. Cu câteva mici excepții, traducătorii din corpus sunt români.

Nu ar fi nerealist să considerăm că acest lucru adaugă o nuanță în plus asimetriei care ne preocupă și justifică totodată faptul că elementul român este „privilegiat” în ambele sensuri ale traducerii. Cu atât mai mult cu cât o mare parte din acești traducători sunt și scriitori aflându-se deci în serviciul limbii române, cu toate libertățile și fanteziile inerente, așa cum am putut vedea în al doilea studiu de caz.

Condițiile istorice au și ele influența lor asupra strategiilor traductive, iar traducerile făcute în timpul perioadei comuniste – publicate exclusiv în România – o demonstrează pe deplin. Fie că au fost concepute ca tot atâtea modalități de promovare inofensivă în străinătate (a se vedea basmele române traduse în franceză) sau ca instrumente în procesul de „educare a maselor” (a se vedea basmele lui Perrault traduse în română), basmele reflectă, printre atâtea alte aspecte, contemporaneitatea traducătorilor și a editorilor lor.

*

În concluzie, asimetria dintre cele două culturi se observă la cel puțin cinci niveluri în ceea ce privește transferul basmelor traduse în cel două sensuri. Dacă decupajul de mai jos poate părea puțin rigid, aceasta este din cauză că realitatea faptelor este prea complexă pentru a se lăsa ordonată perfect conform rigorilor unei categorizări. Legăturile cauză-efect nu sunt întotdeauna univoce, factorii de influență nu pot fi mereu evaluați în totalitate, iar aproape fiecare „regulă” are și excepții. „Nivelurile de asimetrie” constatate trebuie deci văzute ca elemente ale unui întreg a cărui complexitate reală nu fac decât să o sugereze.

Ca o consecință directă a circumstanțelor istorice specifice, basmele nu au aceeași semnificație în cele două culturi considerate. Un *prim nivel de asimetrie* se conturează astfel față de particularitățile de gen. Contextul publicării face ca basmele franceze să fie texte scrise pentru o lectură tăcută în cadrul claselor înstărite, cu un scop de amuzament și/sau moralizant (și chiar subversiv uneori), în timp ce basmele românești sunt în esență un mod de a recupera, în cel mai bun sens al cuvântului, bogăția tradiției orale într-un moment în care identitatea națională era o miză fundamentală. Rezultă de aici diferențe în ceea ce privește forma: gradul de oralitate (sub toate formele sale, de la registru la vocea auctorială), ponderea stereotipiilor, tipurile de relații interumane, recurența personajelor, existența sau absența unui limbaj tipic feeriei.

Date fiind pozițiile diferite ale celor două literaturi în literatura mondială (poziții care sunt în cele din urmă un corolar evoluțiilor istorice ale celor două limbi, literaturi și societăți), al *doilea nivel de asimetrie* privește cantitatea transferurilor (vizibile în numărul de traduceri directe și indirecte, adaptări, reeditări). Balanța înclină bineînțeles în favoarea traducerilor din franceză în română, ceea ce era previzibil din motive ce decurg din această poziționare pe scara internațională și din relațiile specifice între cele două culturi. Acest decalaj cantitativ este dublat de un altul, calitativ (pe care l-am putea probabil aborda ca pe un nou nivel de asimetrie): nu doar că se publică relativ puține basme române traduse în franceză, dar și publicațiile înregistrate sunt în majoritatea cazurilor mai degrabă un fel de „ofertă” spontană decât răspunsul la o cerere reală și entuziastă. După părerea noastră, astfel se explică faptul că aproape toți traducătorii sunt români, că majoritatea traducerilor din secolul XX apar în România și că multe adaptări apărute după 1989 în Franța sunt semnate de cutare sau cutare „autor” român.

Am observat un al *treilea nivel de asimetrie* în ceea ce privește numărul de scriitori traduși. Pentru o interpretare corectă, acest aspect trebuie neapărat pus în legătură cu ceea ce noi am numi gradul de individualizare al autorilor. Sunt traduși nouăsprezece scriitori/folcloriști români, dar cu excepția lui Ion Creangă și a lui Petre Ispirescu (care beneficiază și de volume de autori), numele lor nu sunt menționate decât în poziție secundară sau chiar deloc. Dintre autorii francezi, Charles Perrault – tradus, retradus și reeditat în permanență de aproape o sută de ani – contesa de Ségur, doamna d’Aulnoy și Édouard Laboulaye sunt traduși cu regularitate în ultimul timp, în timp ce Jeanne Marie Leprince de Beaumont figurează cu două traduceri ale aceluiași basm și cu numeroase adaptări, și alți șase scriitori sunt traduși o singură dată.

Altfel spus, tablou general permite constatarea faptului că traducerile în franceză vizează mai degrabă crearea unei *imagini a genului* și a *spațiului de origine*. O indică selecția textelor, organizarea lor în volume precum și majoritatea titlurilor de culegeri. Dimpotrivă, în cazul traducerilor în română, cel mai adesea *autorul* este acela polarizează atenția. În majoritatea cazurilor, titlurile menționează genul, dar fără a specifica originea (de recunoscut fiind, de altfel, prin sonoritatea numelui scriitorului), și este simptomatic alegerea unui titlu de basm ca titlu al volumului, marcă a acestei individualizări a autorilor francezi și a basmelor în ochii publicului român.

Versiunea română a poreclelor personajelor principale franceze, fiind obiectul unei adevărate norme vizibilă și la nivelul titlurilor basmelor, nu fac decât să ne întărească constatarea. Totuși, nu trebuie să punem totul în seama poziției centrale a literaturii franceze în câmpul internațional. H. C. Andersen este la fel de popular în România în ciuda faptului că poveștile sale sunt scrise într-o limbă minoră. În acest caz, intervine poziția autorilor la nivel mondial : amândoi au dobândit statutul de scriitori „universali”, depășind-și apartenența națională.

Cauzele sunt, cel puțin în parte, legate de versiunile cinematografice ale acestor basme, propuse în special de compania Disney, dar considerăm în același timp că *Basmele* lui Perrault se pretează mai ușor la o interpretare conformă normelor din prezent, având în plus avantajul de a fi mai scurte decât cele ale povestitoarelor franceze și implicit, necesitând mai puține intervenții pentru a fi pe gustul publicului contemporan. În mod paradoxal, basmele

lui Perrault sunt și cel mai des adaptate, fără prea multă considerație pentru fidelitate față de autor. Acesta este un efect pervers al propriei lor popularități.

Un al *patrulea nivel de asimetrie*, ce decurge parțial din cel de-al treilea, intervine atunci când este vorba de prezentarea editorială în sens larg. Consecință directă a aspirației traducerilor, basmele traduse din română apar în general în ediții erudite, uneori bibliofile, fără ilustrații sau cu ilustrații care nu au fost concepute exclusiv pentru copii, dar apar și ca modalitate de transmitere a informațiilor culturale pierdute în timpul transferului lingvistic. Basmele franceze traduse în română nu sunt niciodată prezentate în ediție bibliofilă, ci în ediții pentru copii: de la cele mai frumoase și colorate până la cele mai ieftine, pe hârtie de calitate proastă și având eventual câteva ilustrații alb-negru. Cât despre edițiile critice, amintim că nu există decât două: prima și a doua ediție a traducerii *Basmelor* lui Perrault de Teodora Popa-Mazilu.

Această diferență reflectă decalajul dintre cititorii vizați din ambele părți: un public de nișă având din diverse motive dorința de a se informa asupra României (având în vedere că traducerile franceze apărute în România sunt ușor de accesat în bibliotecile românești, nu putem exclude încă o categorie de nișă: persoanele interesate de soluțiile găsite numeroaselor probleme de traducere pe care le pun basmele originale) pe de o parte, și un public general, definit mai degrabă de vârstă decât de interesele culturale sau literare propriu-zise, pe de altă parte. Basmele românești scrise pentru a valorifica un patrimoniu abundent ajung ca prin traducere să ofere o imagine despre cultura și literatura de origine. Basmele franceze, concepute pentru un public dublu, adult și tânăr, servesc, în traducere română, mai ales la distrarea copiilor. După cum am anticipat în cele două cazuri studiate, traducerea nu este realizată pentru a acoperi o lacună în repertoriul țintă, ci mai degrabă pentru a-l îmbogăți.

În sfârșit, și atingem aici obiectul principal al cercetării noastre, al *cincilea nivel de asimetrie*, vizibil în marile tendințe ale strategiilor de traducere. După cum a încercat să o arate analiza corpusului – bazată pe instrumentele puse la dispoziția traductologului de către teoretizarea realistă a lui Michel Ballard –, traducerile din română în franceză pun în mai mare măsură în evidență elementul străin (publicul vizat justifică de altfel abordarea), în timp ce adaptarea este frecventă mai ales în traducerile din franceză în română (ca o consecință, printre altele, a așteptărilor, nevoilor și exigențelor micilor cititori).

Bineînțeles, nu trebuie pus totul pe seama asimetriei pure și stricte dintre cele două culturi, deoarece textele sursă românești diferă foarte mult de textele sursă franceze. Dar aceasta nu contrazice concluzia noastră asupra strategiilor de traducere: exemplele citate o ilustrează, iar chestiunea prezentării editoriale vine să ne consolideze opinia.

Nu am putea termina altfel decât subliniind punctul cel mai important pe care aceasta inițiativă ne-a făcut să îl (re)descoperim: traducerea basmelor este, în sine, o ocazie de îmbogățire intelectuală și culturală incomparabilă pentru individ și pentru societate. Imposibilitatea de a găsi soluția perfectă nu trebuie desigur să descurajeze nici traducătorii, nici cititorii. A reda/a surprinde măcar o parte din frumusețea originalului, a reflecta măcar o parte din elementul străin este deja un câștig.

De asemenea, cercetarea asupra traducerii basmelor se dovedește un mijloc privilegiat de descoperire a propriei culturi și a culturii străine, precum și a miilor de legături care se întretes. Chiar dacă studiul nostru nu este decât reflexia slabă a abundenței faptelor, el ne-a fost foarte util pentru a întrevădea spațiul unei înțelepciuni infinite. Rezultatele obținute sunt, fără îndoială, departe de a fi definitive în ceea ce privește obiectul de studiu limitat al corpusului nostru, însă aceasta este soarta tuturor încercărilor de a observa viața, mereu schimbătoare, surprinzătoare, mereu gata să prindă principiile teoretice și previziunile științifice.

Bibliografie selectivă

1. Corpus

- ****, *Contes populaires roumains*, traduction par Micaela Slăvescu, préface par Vasile Nicolescu, Bucarest, Minerva, 1979.
- **** [1994], *Contes roumains*, traduction par Micaela Slăvescu, București, Cavallioti, 2002.
- ****, *Contes roumains*, traduction par Nicolae Iorga, illustrations par Nadia Boulouguigne, Paris, Éditions J. Gamber, 1927.
- ****, *Frumoasa cu plete de aur. Basme clasice franceze*, traduction, présentations, notes et couverture par Teodora Popa Mazilu, București, Editura Minerva, coll. « Biblioteca pentru toți », 1997.
- ****, *La Veillée. Douze contes traduits du roumain*, traduction par Jules Brun, introduction par Lucile Kitzo, Paris, Firmin-Didot et Cie éditeurs, 1898.
- ****, *Pierre Charbonnier*, traduction par Micaela Slăvescu, illustrations par Roni Noël, Bucarest, Ion Creangă, 1982.
- ****, *Povești cu zâne. Frumoasa și fiara. Prințul drag*, traduction, couverture et illustration par Silvia Colfescu, București, Editura Vremea, coll. « Bibliografie școlară. Vremea mari autori », 1999.
- ****, *Sept contes roumains*, traduction par Jules Brun, introduction générale et commentaire folkloriste par Léo Bachelin, Paris, Firmin-Didot, 1894.
- AULNOY, Madame d', *Contes de Fées, suivis des Contes Nouveaux ou les Fées à la Mode*, édition critique établie par Nadine Jasmin, introduction par Raymonde Robert, Paris, Honoré Champion, coll. « Sources classiques. Bibliothèque des Génies et des Fées », 2004, 1220 p.
- AULNOY, Madame d', *Contes I. Les contes de fées*, édition du tricentenaire, introduction par Jacques Barchilon, texte établi et annoté par Philippe Hourcade, Paris, Société des Textes Français Modernes, 1997, 604 p.
- AULNOY, Madame d', *Contes II. Contes nouveaux ou Les fées à la mode*, édition du tricentenaire, introduction par Jacques Barchilon, texte établi et annoté par Philippe Hourcade, Paris, Société des Textes Français Modernes, 1998, 577 p.
- AULNOY, Catherine de, *Pasărea albastră*, traduction par Teodora Popa-Mazilu, illustrations par Victoria Argint, București, Editura Minerva pentru copii, 2008.
- AULNOY, Catherine de, *Pisica albă*, traduction par Teodora Popa-Mazilu, illustrations par Victoria Argint, București, Editura Minerva pentru copii, 2007.
- AULNOY, Catherine de [1998], *Prințul spiriduș și alte povestiri*, traduction par Traian Fițescu, illustrations par Eduard Mülthaler, couverture par Walter Riess, București, Editura Corint, 2003.
- CREANGĂ, Ion, *Contes populaires de Roumanie*, traduction et notes par Stoian Stanciu et Ode de Chateauxvieux Lebel, préface par Nicolae Iorga, Paris, Maisonneuve Frères, coll. « Les littératures populaires de toutes les nations », 1931.
- CREANGĂ, Ion, *La chèvre et les trois chevreaux*, Elena Vianu, illustrations par Ileana Ceaușu-Pandele, 2e édition, Bucarest, Editions Ion Creangă, Orange, Grandir, coll. « Le monde en contant », 1981.

- CREANGĂ, Ion, *La chèvre et les trois chevreaux*, traduction par Elena Vianu, illustrations par Ileana Ceaușu-Pandele, Bucarest, Editions Ion Creangă, 1981.
- CREANGĂ, Ion, *La chèvre et les trois chevreaux*, traduction par Elena Vianu, illustrations par Ileana Ceaușu-Pandele, Bucarest, Éditions Ion Creangă, 1984.
- CREANGĂ, Ion, *La petite bourse aux deux liards*, traduction par Elena Vianu, illustrations par Adrian Ionescu, Bucarest, Editions Ion Creangă, s.a.
- CREANGĂ, Ion, *Le Conte de Harap Alb*, traduction (du moldave) par Vasile Syrgui, illustrations par Philimon Hamouraru, Kishinev, Literatoura Artistika, 1988.
- CREANGĂ, Ion, *Le conte de Harap-Alb*, traduction par Elena Vianu, illustration en couleurs par A. Demian, Bucarest, Éditions en langues étrangères, 1958.
- CREANGĂ, Ion, *Œuvres choisies. Souvenirs d'enfance. Contes. Récits*, traduction par Yves Augé (souvenirs) et Elena Vianu (contes), préface par Dumitru Corbea, Bucarest, Éditions Le Livre, 1955.
- CREANGĂ, Ion, *Opere. Œuvres*, traduction par Yves Augé (souvenirs) et Elena Vianu (contes), préface par George Călinescu, Bucarest, Meridiane, 1963.
- EMINESCU, Mihai, *Basme*, cuvînt înainte de George Munteanu, București, Editura Ion Creangă, 1977.
- HAMILTON, Antoine, *Contes d'Antoine Hamilton avec la suite des Facardins et de Zénétyde par M. de Lévis*, tome 1er, Paris, Auguste Renouard, 288 p.
- ISPIRESCU, Petre, *Aléodor Empereur*, traduction par Annie Benteoiu, Orange, Grandir, coll. « Le monde en contant », 1986.
- ISPIRESCU, Petre, *Aléodor Empereur*, traduction par Annie Benteoiu, Bucarest, Éditions Ion Creangă, 1986.
- ISPIRESCU, Petre, *Contes des Fées et des Princesses d'Europe centrale*, traduction par Claude Leonardi et Adriana Botka, illustrations par Véronique Sabatier, Paris, De La Martinière Jeunesse, coll. « Beaux mythes », 2006.
- ISPIRESCU, Petre, *Contes roumains*, traduction, notes et repères par Annie Benteoiu, Bucarest, Editura Minerva, 1979.
- ISPIRESCU, Petre [1895], *La Jeunesse inaltérable et la vie éternelle. Conte populaire traduit littéralement du roumain*, traduction par William Ritter, préface par Arsène Alexandre, illustrations par A. J. Bauer et G. W. Dijsselhof, Amsterdam, Scheltema & Holkema Boekhandel, coll. « Bibliothèque du livre des légendes », 1897.
- ISPIRESCU, Petre, *Opere*, vol. I, introducere de Corneliu Bărbulescu, note, variante, glosar și bibliografie de Aristița Avramescu, București, Editura Pentru literatură, 1969, 590 p.
- ISPIRESCU, Petre, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte. Jeunesse sans vieillesse et vie sans mort. Unaging Youth and Deathless Life*, traduction en français par Sanda Stolojan, traduction en anglais par Alistair Ian Blyth, illustrations par Ioan Iacob, București, Editura Humanitas, 2009.
- LEPRINCE DE BEAUMONT, Madame, *La Belle et la Bête*, présentation, notes, chronologie et dossiers par Anne Bervas-Leroux, Paris, Éditions GF Flammarion, coll. « Étonnants classiques », 1999, 101 p.
- SLAVICI, Ioan, *L'étoile au front*, traduction par Ilinca Barthouil et Georges Barthouil, Bucarest, Éditions Ion Creangă, Orange, Éditions Grandir, coll. « Le monde en contant », 1985.
- SLAVICI, Ioan, *Povești*, antologie, postfață și bibliografie de Aureliu Goci, București, Editura Minerva, 1975.
- SLAVICI, Ioan, *Zîna zorilor*, postfață de Titus Morariu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982.

- PERRAULT, Charles, *Barbă-Albastră*, sans nom du traducteur, illustrations par Serghei Samsonov, Chișinău, Editura Prut Internațional, coll. « Cheița de aur », 2008.
- PERRAULT, Charles, *Basme*, traduction par Dan Faur, introduction par Leo Butnaru, illustrations par Serghei Samsonov, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2005.
- PERRAULT, Charles, *Cele mai frumoase basme*, traduction par Sarina Cassvan, Băile Govora, Editurile Nimbus și Editex, 1994.
- PERRAULT, Charles, *Cenușăreasa sau pantofiorul de sticlă*, traduction par Virginia Carianopol, Editura Intercontemporary, 1991.
- PERRAULT, Charles, *Cenușăreasa și alte minunate povești*, traduction par Dan Faur, couverture par Gabriel Bratu, Craiova, Editura Curierul Doljean, 1991.
- PERRAULT, Charles, *Cenușăreasa*, traduction par Carmen Stănescu, București, Editura Garamond junior, 1997.
- PERRAULT, Charles, *Contes*, introduction, lexique et bibliographie par Marc Soriano, Paris, Flammarion, 1989, 592 p.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită și alte povești*, traduction par Petronela Negoșanu, București, Editura Corint, 1996.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită și alte povești*, sans nom du traducteur, couverture et illustrations par Rodica Șerbănescu, București, Editura Corint, 1995.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită*, sans nom du traducteur, illustrations par Serghei Samsonov, Chișinău, Editura Prut Internațional, coll. « Cheița de aur », 2008.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită*, traducere Teodora Popa-Mazilu, couverture par Gil Nei, Craiova, Editura Valeriu, 1995.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită*, traduction par Teodora Popa Mazilu, Editura Tridona, București, 1993.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită*, traduction par Teodora Popa Mazilu, illustrations par Val Munteanu, Sibiu, Tipografia Polsib, 1993.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită*, traduction par Teodora Popa, couverture par Val Munteanu, București, Editura Garamond, 1993.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită. Povești. Memorii*, traduction et table chronologique par Teodora Popa, préface par Anca Georgescu-Fuerea, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- PERRAULT, Charles, *Frumoasa din pădurea adormită. Povești. Memorii*, traduction et table chronologique par Teodora Popa, préface par Anca Georgescu-Fuerea, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat și alte povești*, traduction par Dan Faur, couverture par Valentin Ivan, București, Editura Cartex 2000, 2003.
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat și alte povești*, traduction par Alexandru Andrei, illustrations par Geta Brăescu, București, Regis, 2007.
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat*, sans nom du traducteur, București, Editura Corint, 2003.

- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat*, sans nom du traducteur, illustrations par Serghei Samsonov, Chișinău, Editura Prut Internațional, coll. « Cheița de aur », 2007.
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat*, traduction par Constantin Paiu, Iași, Fundația « Școlărei și școlărițe », Editura Canova, s.d..
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat*, traduction par Dan Starcu, couverture par Valentin Tănase, illustrations par Ian Gabriel, București, Editura Tedit FZH, 2001.
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat*, traduction par Petronela Negoșanu, illustrations par Viaceslav Vutcariv, București, Editura Corint, 1997.
- PERRAULT, Charles, *Motanul încălțat*, traduction par Sarina Cassvan, București, Editura Ion Creangă, 1983.
- PERRAULT, Charles, *Pantofiorul Cenușăresei*, traduction par Virginia Carianopol, couverture et illustrations par C. Vremuleț, Galați, Editura Porto Franco, 1997.
- PERRAULT, Charles, *Povești cu vrăjitori și zâne*, traduction par Sarina Cassvan, illustrations par Geta Brăescu, București, Editura Humanitas, 2004.
- PERRAULT, Charles, *Povești cu vrăjitori și zâne*, traduction par Sarina Cassvan, illustrations par Geta Brăescu, București, Editura Tineretului, 1966.
- PERRAULT, Charles, *Povești cu zâne*, traduction par Petronela Negoșanu, couverture de la collection par Walter Reiss, illustration couverture par Silvia Muntenescu, illustrations par Viaceslav Vutcariv, București, Editura Corint, coll. « Planeta poveștilor », 1998.
- PERRAULT, Charles, *Povești cu zâne*, traduction par Sarina Cassvan, illustrations par Val Munteanu, București, Editura Ion Creangă, 1981.
- PERRAULT, Charles, *Povești cu zâne*, traduction par Sarina Cassvan, couverture par Done Stan, București, Editura Ion Creangă, 1995.
- PERRAULT, Charles, *Povești cu zâne*, traduction par Sarina Cassvan, couverture par Dana Popescu, București, Cartex 2000, 2006.
- PERRAULT, Charles, *Povești*, traduction par Anne Marie Paul, illustrations par Radu Roșian, Deva, Emia, 1998.
- PERRAULT, Charles, *Povești*, traduction par Dan Faur, ALLFA, București, 2000.
- PERRAULT, Charles, *Povești*, traduction par Dan Faur, București, Editura Tineretului, coll. « Înșiră-te mărgărite. Cartea școlărilor mici », 1957.
- PERRAULT, Charles, *Povești*, traduction par Dan Faur, illustration par Serghei Samsonov, București, Prut, coll. « Biblioteca pentru toți copiii », 2005.
- PERRAULT, Charles, *Poveștile lui Perrault*, traduction par Lucia Demetrius, s.l., Editura Casa Școalelor, 1943.
- PERRAULT, Charles, *Povești*, traduction par Smaranda Cosmin, illustrations par Ana-Maria Smigelschi, București, Gramar 100+1, 2001.
- PERRAULT, Charles, *Poveștile lui Perrault*, traduction par I. Rășcanu, n° 855, București, Editura Librăriei Leon Alcalay, coll. « Biblioteca pentru toți », s.d.
- PERRAULT, Charles, *Poveștile mamei mele găscă*, traducere și postfață Muguraș Constantinescu, couverture par Olimpiu Popa, București, Editura Omegapres, 1992.

- PERRAULT, Charles, *Riquet cel Moșat*, sans nom du traducteur, illustrations par Serghei Samsonov, Chișinău, Editura Prut Internațional, coll. « Cheița de aur », 2008.
- PERRAULT, Charles, *Scufița Roșie și alte povești*, traduction par Aura Brais, București, Editura Coresi, coll. « Lecturi suplimentare », 1999.
- PERRAULT, Charles, *Scufița Roșie și alte povești*, traduction par Aura Brais, couverture par Clara G. Hadat, București, Editura Coresi, 2006.
- PERRAULT, Charles, *Scufița Roșie și alte povești*, traduction par Aura Brais, couverture par Delia Eftimie, 4e édition revue, București, Editura Coresi, 2008.
- PERRAULT, Charles, *Scufița Roșie*, sans nom du traducteur, illustrations par B. Dehterer, București, Editura Tineretului, 1952.
- PERRAULT, Charles, *Scufița Roșie*, traduction par Dan Faur, illustrations par D. Dolică, București, Editura Tineretului, 1956.
- PERRAULT, Charles, *Scufița Roșie*, traductions par I.L. Caragiale, Sarina Cassvan, George Zarafu, préface par Stancu Ilin, couverture par Adrian C. Ionescu, București, éditeurs : Stancu Ilin et D. Zarafu, Editura Floarea Darurilor, 1996.
- PERRAULT, Charles, *Uriașul Periferigerilerimini și alte povești*, traduction par Sarina Cassvan, couverture et illustrations par Dumitru Verdeș, Ion Creangă, 1970.
- PERRAULT, Charles, *Uriașul Periferigerilerimini și alte povești*, traduction par Sarina Cassvan, couverture et illustrations par Dumitru Verdeș, vol. 24, București, Ion Creangă, coll. « Prima mea bibliotecă », 1975.
- PERRAULT, Charles, *Zînele*, traduction par Dan Faur, Editura Tineretului, 1960.
- PINEAU, Christian, *Contes de je ne sais quand*, Paris, Hachette, 1952.
- PINEAU, Christian, *Povești de nu se mai știe când*, traduction par Sarina Cassvan, Editura Tineretului, 1963.
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Histoire de Blondine, suivi de Ourson*, Paris, Librairie générale française, 1982.
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Œuvres*, préface par Jacques Laurent, édition établie par Claudine Beaussant, Paris, R. Laffont, 1990,
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Povești cu zâne*, traduction par Ecaterina Micu, ilustrații de A. Smâșleaev, Chișinău, Editura Hyperion Logos, 1991.
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Povești cu zâne*, traduction par Ludovic Dauș, s.l., Editura Leon Alcalay, s.a. [1925]
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Povești cu zâne*, sans nom du traducteur, București, Editura Regis, s. a.
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Povești cu zâne*, traduction par Ludovic Dauș, couverture par Valentin Tănase, s.l., Editura Herra, 2006.
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Povești cu zâne*, traduction par Ruxandra Juvara, illustrations par Gustave Doré et Jules Didier, București, Editura Vremea Mc-Imex, 1995.
- SÉGUR, Sophie Rostopchine de, *Povești cu zâne*, sans nom du traducteur, Jibou, Editura Delta, 2001.

2. Referințe

- BALLARD, Michel (éd.), *Europe et traduction*, Arras, Artois Presses Université, Ottawa, Presses Universitaires de l'Université d'Ottawa, coll. « Traductologie », 1998, 417 p.
- BALLARD, Michel (éd.), *La traduction à l'Université. Recherche et propositions didactiques*, Lille, Presses Universitaires de Lille, coll. « UL3 Travaux et Recherches », 1993, 262 p.
- BALLARD, Michel (éd.), *La Traduction, contact de langues et de cultures (1)*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2005, 195 p.
- BALLARD, Michel (éd.), *La Traduction, contact de langues et de cultures (2)*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2006, 177 p.
- BALLARD, Michel (éd.), *Oralité et Traduction*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2000, 430 p.
- BALLARD, Michel (éd.), *Qu'est-ce que la traductologie ?*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2006, 302 p.
- BALLARD, Michel (éd.), *Traductologie et enseignement à l'Université*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2009, 336 p.
- BALLARD, Michel [1992], *De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions*, 2e édition revue et corrigée, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion, 2007, coll. « Étude de la traduction », 299 p.
- BALLARD, Michel, D'HULST, Lieven, *La Traduction en France à l'âge classique*, Lille, Presses Universitaires du Septentrion, coll. « UL3 Travaux et Recherches », 1996, 325 p.
- BALLARD, Michel, EL KALADI, Ahmed (éds.), *Traductologie, linguistique et traduction*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2003, 307 p.
- BALLARD, Michel, HEWSON, Lance (éds.), *Correct/Incorrect*, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2004, 135 p.
- BALLARD, Michel, *Le Commentaire de traduction anglaise*, Paris, Nathan, 1992, 128 p.
- BALLARD, Michel, *Le Nom propre en traduction*, Paris, Ophrys, 2001, 231 p.
- BALLARD, Michel, PINEIRA-TRESMONTANT, Carmen, *Les Corpus en linguistique et en traductologie*, Arras, Artois Presses Université, coll. « Traductologie », 2007, 346 p.
- BALLARD, Michel, *Versus : la version réfléchie. Repérages et paramètres*, Ophrys, Paris, 2003, 283 p.
- BALLARD, Michel, *Versus : la version réfléchie. Des signes au texte*, Paris, Ophrys, 2004, 356 p.
- BĂRBULESCU, Mihai, DELETANT, Dennis, HITCHINS, Keith, PAPACOSTEA, Șerban, TEODOR, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, 617 p.
- BASSNETT, Susan, LEFEVERE, André, *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*, foreword by Edwin Gentzler Clevedon, Multilingual Matters, 1998, 143 + xxii p.
- BORDEI-BOCA, Ramona (éd.), *Francophonie roumaine et intégration européenne*, Actes du colloque international de Dijon (27-29 octobre 2004), Dijon, Université de Bourgogne, Centre Gaston Bachelard, 2006, 573 p.
- BOURDIEU, Pierre [1997], *Méditations pascaliennes*, Paris, Éditions du Seuil, 2003, coll. « Points », 395 p.
- BOURDIEU, Pierre, *Ce que parler veut dire*, Paris, Fayard, 1982, coll. « Points », 243 p.
- BOURDIEU, Pierre, *Choses dites*, Paris, Les Éditions du Minuit, 1987, 231 p.
- BOURDIEU, Pierre, *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Éditions du Seuil, coll. « Libre examen », 1992, 486 p.

- CACHIN, Marie-Françoise, *La Traduction*, Paris, Electre – Éditions du Cercle de la librairie, 2007, 144 p.
- CĂLINESCU, George [1941], *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1982, 1059 p.
- CAMPUS, Eugen, *Literatura pentru copii*, București, Editura Librăriei „Principele Mircea”, 1939, 287 p.
- CANDREA, Ion-Aurel [1932], *Lumea basmelor*, București, Editura Paidea, coll. « Științe sociale », 2001, 244 p.
- CASANOVA, Pascale, *La République mondiale des lettres*, Paris, Éditions du Seuil, 1999, 493 p.
- CAZIMIR, Ștefan, *Alfabetul de tranziție*, București, Humanitas, 2006, ediția a 2-a (prima ediție 1986), 151 p.
- CLEYNEN-SERGHIEV, Ecaterina, « *Les Belles infideles* » en Roumanie. *Les traductions des oeuvres francaises durant l'entre-deux-guerres (1919-1939)*, Valenciennes, Presses Universitaires de Valenciennes, coll. « Parcours », 1993, 147 p.
- COLIN, Vladimir, *Problemele și drumurile basmului cult*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, 79 p.
- CONSTANTINESCU, Muguraș, *Genres et auteurs du XVIIème siècle*, Suceava, Editura Universității Suceava, 1998, 179 p.
- CONSTANTINESCU, Muguraș, *Imaginaire du conte*, Suceava, Editura Universității Suceava, 2002, 272 p.
- CONSTANTINESCU, Muguraș, *Les Contes de Perrault en palimpseste*, Suceava, Editura Universității Suceava, 2006, 352 p.
- CONSTANTINESCU, Muguraș, *Lire et traduire la littérature de jeunesse*, préface par Jean Perrot, Suceava, Editura Universității Suceava, 2008, p. 300.
- CONSTANTINESCU, Muguraș, *Poveștile lui Perrault. Discurs narativ și simbolică*, Suceava, Editura Universității Suceava, 1997, 259 p.
- CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, 589 p.
- CORNEA, Paul [1972], *Originile romantismului românesc*, București, Cartea românească, 2008, 623 p.
- CORNEA, Paul, *De la Alecsandri la Eminescu*, București, Editura pentru literatură, 1968, 408 p.
- CRÎȘAN, Constantin, CRĂCIUN, Victor, *Literatura română în lume*, București, Editura Meridiane, 1969, 135 p.
- DARNTON, Robert, *Marele masacru al pisicii și alte episoade din istoria culturală a Franței*, traducere de Raluca Ciocoiu, Iași, Editura Polirom, coll. « Plural », 2000, 261 p.
- DELARUE, Paul, TÉNÈZE, Marie-Louise, *Le Conte populaire français*, édition en un seul volume reprenant les quatre tomes publiés entre 1976 et 1985, Paris, Maisonneuve et Larose, 1997, pagination multiple.
- DELSOL, Chantal, MASLOWSKI, Michel (éd.), *Histoire des idées politiques de l'Europe centrale*, coll. « Politique d'aujourd'hui », Paris, Presses Universitaires de France, 1998, 604 p.
- DUBOIS, Jacques, *L'institution de la littérature*, préface par Jean-Pierre Bertrand, 2e édition revue et corrigée par l'auteur, Bruxelles, Éditions Labor, coll. « Espace Nord », 2005, 240 p.
- DUȚU, Alexandru, *Cultura română în civilizația europeană*, București, Editura Minerva, 268 p.
- ECO, Umberto, *De la littérature*, traduction par Myriem Bouzaher, Paris, Grasset, coll. « Livre de poche », 2006, 441 p.

- ELIADE, Pompiliu, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, thèse présentée à la Faculté des lettres de Paris, Paris, Ernest Leroux, Éditeur, 1898, 436 p. plus XI p.
- ELIADE, Pompiliu, *La Roumanie au XIXe siècle. II. Les trois présidents plénipotentiaires (1828-1834)*, Paris, Librairie Hachette, 1914, 352 p.
- ESCARPIT, Robert, *Le littéraire et le social*, Paris, Éditions Flammarion, 1970, 246 p.
- ESPAGNE, Michel, *Le paradigme de l'étranger. Les chaires de littérature étrangère au XIXe siècle*, Paris, Le Cerf, coll. « Bibliothèque franco-allemande », 1993, 383 p.
- ESPAGNE, Michel, *Les transferts culturels franco-allemands*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Perspectives germaniques », 1999, 286 p.
- ESPAGNE, Michel, WERNER, Michel (éd.), *Philologiques III. Qu'est-ce qu'une littérature nationale ? Approches pour une théorie interculturelle du champ littéraire*, Paris, Editions de la Maison des sciences de l'homme, 1994, p. 505.
- EVEN-ZOHAR, Itamar [1990], *Polysystem Studies*, numéro special de *Poetics Today*, 11 : 1, 1997, 262 p.
- GÉLINAS, Gérard, *Enquête sur les Contes de Perrault*, Paris, Éditions Imago, 2004, 226 p.
- GENETTE, Gérard, *Seuils*, Paris, Éditions du Seuil, 1987, 394 p.
- GENETTE, Gérard, *Palimpsestes*, Paris, Editions du Seuil, 1982, 467 p.
- GOUANVIC, Jean-Marc, *Pratique sociale de la traduction. Le roman réaliste américain dans le champ littéraire français (1920-1960)*, Arras, Artois Presses Université, 2007, 204 p.
- GOUANVIC, Jean-Marc, *Sociologie de la traduction. La science-fiction américaine dans l'espace culturel français des années 1950*, Arras, Artois Presses Université, 1999, pp. 190.
- HERMANS, Theo, *Translation in Systems. Descriptive and System-Oriented Approaches Explained*, Manchester, St. Jerome Publishing, 1999, 195 p.
- HOLMES, James S., LAMBERT, José, and VAN DEN BROEK, R., *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies* Leuven, Acco, 1978, 261 p.
- JACQUIER, Henri, *Babel, mit viu*, ediție îngrijită, prefață, antologie, note și comentarii de Mircea Muthu, traducere a textului „Henri Jacquier” de Rodica Baconsky. Cluj-Napoca, Editura Dacia, coll. « Bibliotheca Romanica », 1991, 262 p.
- JAUSS, Hans Robert, *Experiență estetică și hermeneutică literară*, traducere și prefață de Andrei Corbea, București, Editura Univers, 1983, 503 p.
- JAUSS, Hans Robert, *Pour une esthétique de la réception*, traduction par Claude Maillard, préface par Jean Starobinski, Paris, Gallimard, 1990, 330 p.
- JEANRENAUD, Magda, *Universaliiile traducerii*, Iași, Polirom, coll. « Colegium », 2006, 387 p.
- LASCU-POP, Rodica, *Istoria și deontologia traducerii*, Cluj-Napoca, Editura Mesagerul, 1997, 119 p.
- LASCU-POP, Rodica, *Le discours littéraire dans la France des Lumières*, București, Editura Libra, 1997, 192 p.
- LEFEVERE, André, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London/New York, Routledge, 1992, 238 p.
- LUNGU BADEA, Georgiana, *Teoria cultuuremelor, teoria traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.
- LUNGU-BADEA, Georgiana (coord.), *Un capitol de traductologie românească*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008, 278 p.
- LUNGU-BADEA, Georgiana, *Scurtă istorie a traducerii. Repere traductologice*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, 193 p.

- MONTANDON, Alain, *Basmul cult sau tărâmul copilăriei*, traduction par Muguraș Constantinescu, București, Editura Univers, 2003, 256 p.
- NIȘCOV, Viorica, *A fost de unde n-a fost. Basmul popular românesc*, București, Editura Humanitas, 1996, 443 p.
- OITTINEN, Riitta, *Translating for children*, New York, Garland Publishing Inc., 2000, 234 p.
- PEETERS, Jean, *La Médiation de l'étranger – une sociolinguistique de la traduction*, Arras, Artois Presses Université, 1999, 368 p.
- POPA, Ioana, *La Politique extérieure de la littérature. Une sociologie de la traduction des littératures d'Europe de l'Est (1947-1989)*, thèse de soutenue à l'EHESS sous la direction de Frédérique Matonti, 2004, 963 p.
- PROPP, Vladimir; *Morphologie du conte*, traduction par Claude Ligny, Gallimard, Paris, 1970, 244 p.
- PYM, Anthony, *Method in Translation History*, Manchester, St. Jerome, 1998, 220 p.
- PYM, Anthony, SHLESINGER, Miriam, JETTAROVÁ, Zuzana (éds.), *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2006, 255 p.
- PYM, Anthony, SHLESINGER, Miriam, SIMEONI, Daniel (éds.), *Beyond descriptive translation studies. Investigations in homage to Gideon Toury*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2008, 417 p.
- REISS, Katharina, *La Critique des traductions, ses possibilités et ses limites*, traduction par Catherine Rocquet, Arras, Arras Presses Université, 2002, coll. « Traductologie », 166 p.
- ROSENTHAL-SINGOUROF, M., *Contes de Roumanie*, illustrations par Pierre Rousseau, Paris, F. Lanore, 1936, 219 p.
- ROȘIANU, Nicolae, *Stereotipia basmului*, București, Editura Univers, 1973, 245 p.
- ȘĂINEANU, Lazăr [1895], *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, ediție îngrijită de Ruxadra Niculescu, prefață de Ovidiu Bîrlea, București, Editura Minerva, 1978, 769 p.
- SAINTYVES, Pierre [1923], *Les Contes de Perrault et les récits parallèles. Leurs origines (coutumes populaires et liturgies populaires)*, Genève-Paris, Slatkine Reprints, 1990, 646 p.
- SAPIRO, Gisèle (éd.), *Translatio. Le marché de la traduction en France à l'heure de la mondialisation*, Paris, CNRS Éditions, 2008, 427 p.
- SCHOTT, Arthur et Albert [1982], *Contes roumains*, traduction de l'allemand par Denise Modigliani, Paris, Maisonneuve et Larose, 2001, 328 p.
- SCHOTT, Arthur et Albert, *Basme valahe*, traducere și introducere de Viorica Nișcov, Iași, Polirom, 2003, 448 p.
- SIMONSEN, Michèle, *Le Conte populaire français*, Presses Universitaires de France, 2e édition, Paris, coll. « Que sais-je ? », 1986, 128 p.
- SIMONSEN, Michèle, *Perrault. Contes*, Paris, Presses Universitaires de France, coll. « Études littéraires », 1992, 128 p.
- SORIANO, Marc, *Les contes de Perrault, culture savante et traditions populaires*, Paris, Éditions Gallimard, 1968, 525 p.
- TODOROV, Tzvetan, *Nous et les autres. La réflexion française sur la diversité humaine*, Paris, Editions du Seuil, coll. « La couleur des idées », 1989, 453 p.
- TOURY, Gideon, *Descriptive Translation Studies - and Beyond*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1995, 311 p.

- VENUTI, Lawrence (éd.), *The Translation Studies Reader*, 2nd edition, New York/London, Routledge, 2004, p. 541.
- VENUTI, Lawrence, *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*, London/New York, Routledge, 1998, 210 p.
- VENUTTI, Lawrence, *The Translator's Invisibility*, London/New York, Routledge, 1995, 353 p.
- WOLF, Michaela, FUKARI, Alexandra (eds), *Constructing a Sociology of Translation*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2007, 226 p.

3. Reviste

Actes de la Recherche en Sciences Sociales
ATA Chronicle
Atelier de traduction
Ateliers
Bulletin des bibliothèques de France
Cahiers Internationaux du symbolisme
Cahiers Robinson
Cahiers roumains d'études littéraires
Caietele Echinox
COntEXTES
Contrastes
Dilema veche
Féeries
Journal des débats politiques et littéraires
Littératures
Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal
New Journal of Romanian Studies
Observatorul cultural
Palimpsestes
Parallèles
Revue Internationale d'Études en Langues Modernes Appliquées,
România literară
Sociologie et sociétés
Steaua
Suplimentul de cultură
Target
Textyles, Revue des Lettres belges de langue française
The Translator
TTR : traduction, terminologie, rédaction
Traduire
Translationes
Vingtième Siècle. Revue d'histoire